NIEUWE NATUURBESCHERMING: TERUG MET DE NATUUR NAAR DE LANDBOUW

Ernst Oosterveld

De verhouding landbouw — natuur kenmerkt zich vooral door hoogoplopende tegenstellingen tussen boeren en natuurbeschermers. Anderzijds houdt de achteruitgang van natuur en landschap zo ongeveer gelijke tred met de afvloeiing van boeren uit de landbouw. En wanneer er eenmaal een stuk reservaat bevochten is, verloedert het vaak door de landbouwkundige ontwikkelingen in de omgeving. Steeds meer mensen vinden dat het tijd wordt voor een andere aanpak. De meest uitgesproken ideeën komen we tegen bij een nieuwe stroming, de 'nieuwe natuurbescherming'. Zij is een reaktie op de gangbare natuurbescherming. Haar alternatief is de geïntegreerde landbouw, gebaseerd op belangenovereenkomsten tussen boeren en natuurbeschermers en een andere visie op natuurbehoud.

Jac. P. Thijsse

Bezorgdheid over de ons omringende natuur is eigenlijk pas van recente datum. Rond de eeuwwisseling ontstond er voor het eerst een georganiseerde vorm van natuurbescherming met de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in 1905. Zij hield zich bezig met het aankopen van woeste grond en — toen vooral — landgoederen om deze te vrijwaren van ontginning en landbouwkundige ontwikkelingen. Dit had tot doel om de genietbaarheid ervan te bewaren. Hiermee was een funktie van natuur en landschap ontstaan die voornamelijk voortkwam uit de behoeften van een verstedelijkte elite.
Met de opkomst van de milieubeweging in de jaren '70 ontstond er een andere betrokkenheid bij de ons omringende natuur. Deze beweging was het resultaat van een steeds sterker doordringend besef, dat de ontwikkelingen in onze industriële massakonsumptiemaatschappij gepaard gaan met ernstige aantastingen van het natuurlijk leefmilieu. In het ongebreidelde gebruik van fossiele energie en grondstoffen, de ongehinderde lozing van afvalstoffen, het steeds intensievere gebruik van natuurlijke hulpbronnen en de daarmee gepaard gaande verarming van landschap, flora en fauna zag men een bedreiging van de menselijke en natuurlijke overlevingsmogelijkheden. Het verschil met de traditionele natuurbescherming zat hem in een verruiming van het aktieterrein van lokale stukken natuur tot het hele leefmilieu. Hierdoor stuitte de Milieubeweging op de aard en organisatie van de produktie in de industriële samenleving en werd ze gekonfronteerd met de machtsverhoudingen daarbinnen. De maatschappelijke achtergrond van de gesignaleerde milieuproblemen werd onderwerp van analyse binnen de Milieubeweging.
Ondertussen was er op het platteland een toenemende polarisatie ontstaan tussen boeren en natuurbeschermers. Als uitvloeisel van een bredere, meer maatschappelijk georiënteerde benadering van de milieuproblematiek ontstond ook onder natuurbeschermers aandacht voor de maatschappelijke achtergronden van de ontwikkelingen op het platteland. Met name de ontwikkelingen in de landbouw en de verhoudingen tussen boeren en natuurbeschermers werden tot belangrijke terreinen van aandacht voor een nieuwe stroming natuurbeschermers, die zich later de *"Nieuwe Natuurbescherming"* of de *"Maatschappelijke Natuurbescherming"* zou noemen. Aan het eind van de jaren '70 verschenen de eerste publikaties waarin haar visie en ideeën enigszins werden uitgewerkt.

Kritiek

Centraal staat de stelling dat niet de individuele boer kan worden aangewezen als de grote boosdoener in de achteruitgang van natuur en milieu. Zowel boer als milieu zijn het slachtoffer van stukturele ontwikkelingen in de ekonomie en het door de EG gevoerde landbouwbeleid.
Om boer te blijven werden de boeren gedwongen tot schaalvergroting, mechanisering en intensivering van de bedrijfsvoering. Dit had als gevolg een enorme afname van werkgelegenheid in de landbouw, voor de overblijvende boeren een toenemende ekonomische en psychische belasting en tegelijk voor natuur en landschap een sterke verarming.
De nieuwe natuurbescherming heeft niet alleen kritiek op het EG-beleid, maar ook op hoe de Nederlandse overheid daarop reageert. Om voor delen van het agrarisch kultuurlandschap een verdere verarming van natuur en landschap een halt toe te roepen, heeft de overheid vanaf de jaren '70 een beleid gevoerd van scheiding van funkties (segregatie). In een klein deel van het agrarisch gebied staat het behoud van natuur en landschap voorop (reservaten en beheersgebieden). In de rest kan de landbouw zich maximaal ontwikkelen. Dit beleid werd in 1975

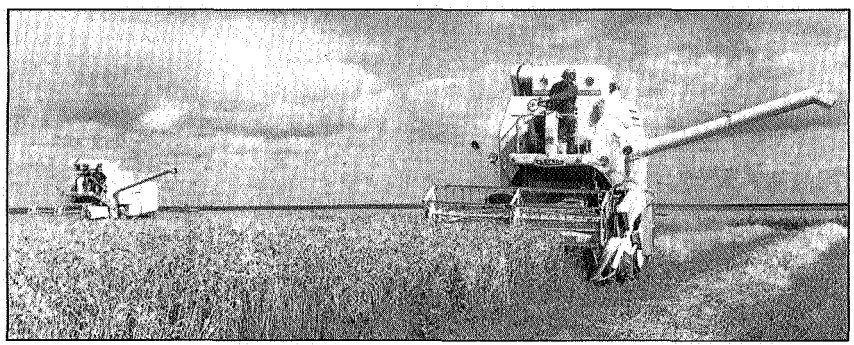

Rationalisatie

vastgelegd in de Relatienota.
De nieuwe natuurbescherming ziet in deze politiek van segregatie een manier om het proces van schaalvergroting en intensivering in de landbouw voortgang te doen vinden. Het biedt namelijk een oplossing voor de marginale landbouwgronden. Dit zijn gronden waar de produktieomstandigheden voor de boer relatief slecht zijn en waarvoor het grote investeringen zou vergen om ze te ontwikkelen volgens de moderne eisen. Vanuit natuurbeschermingsoogpunt zijn het echter veelal zeer waardevolle landschappen. Nu blijkt de oppervlakte marginaal geachte landbouwgrond "toevallig" ongeveer net zo groot te zijn als de oppervlakte *"waardevol agrarisch kultuurlandschap"* die in de relatienota voor bescherming in aanmerking komt (200.000 ha).
Door deze gebieden nu de bestemming *"waardevol agrarisch kultuurlandschap"* te geven hoeft men zich er wat betreft de landbouwkundige ontwikkeling niet druk meer om te maken en schrijft men in feite de daar wonende boeren als "volwaardige", moderne boeren af. I.p.v. dat duidelijk is dat het uitrangeren van deze boeren een gevolg is van het gevoerde landbouwbeleid, wordt het nu voorgesteld alsof deze boeren het slachtoffer zijn van de aanspraken van de Natuurbescherming. I.p.v. op het gevoerde landbouwbeleid wordt de onvrede van deze boeren afgereageerd op de Natuurbescherming. Na het bereiken van een kompromis zouden de natuurbeschermers andere aanspraken op het kultuurland dan die uit de Relatienota moeten laten varen. M.a.w. boeren en natuurbeschermers worden tegen elkaar uitgespeeld om het nationale en EG-landbouwbeleid doorgang te kunnen laten vinden.

Pootaardappelteelt

Een ander punt van kritiek op de overheid is dat de planning voor het landelijk gebied voornamelijk plaatsvindt op ambtelijk nivo, waarbij de inbreng van plaatselijke natuurbeschermers en boeren (en andere streekbewoners) zeer beperkt is. Het is logisch dat een beleid dat tot stand komt zonder nauwe betrokkenheid van degenen die het moeten uitvoeren tot grote spanningen zal leiden.
Verder wordt steeds meer duidelijk dat het stichten van reservaten ook niet altijd garanties biedt voor het behoud van natuurwaarden. Omdat ze als *"bloempotten"* in een *"kultuurwoestijn"* liggen, kunnen ze hun waarde verliezen door grensoverschrijdende ontwikkelingen in het omliggende landbouwgebied (ontwatering, eutrofiëring) en door effekten van ekologische isolatie.
De houding van de traditionele natuurbescherming wordt de laatste jaren eveneens bekritiseerd. Ze heeft zich, naar haar idee bij gebrek aan een alternatief, neergelegd bij het Relatienotabeleid.
Bovendien draait ze mee in het ambtelijk apparaat en draagt daarmee bij aan het vergroten van de spanningen tussen boeren en natuurbeschermers.
Door zich in het overheidsbeleid te schikken maakt de Natuurbescherming zich in feite medeverantwoordelijk voor de koude sanering onder boeren. Bovendien leidt het tot

een vereniging van het begrip natuur: alles wat zich buiten de grens van het reservaat bevindt is nauwelijks nog natuur te noemen. Dit is echter onjuist. Er is geen sprake van wel of geen natuur, maar van een andere natuur. Over de waardering ervoor kun je van mening verschillen, zoals elders in deze Noorderbreedte wordt uiteengezet. De traditionele natuurbescherming wordt verweten te star vast te houden aan het natuurbeeld van rond 1900, het natuurbeeld zoals Jac. P. Thijsse dat beschrijft. Ze heeft daarbij te weinig oog voor de aanwezigheid van andere soorten natuur, zoals de natuur in het moderne agrarische kultuurlandschap. Door de kriteria, die ze ontleent aan de 19e eeuwse natuur, namelijk grote diversiteit, onvervangbaarheid en oorspronkelijkheid, voor te stellen als onaantastbare kriteria voor de enige echte natuur, valt de moderne boer al gauw uit dat deel van de werkelijkheid dat zij natuur noemt. De boer wordt nog slechts afgemeten aan de mate waarin hij bijdraagt of afbreuk doet aan de instandhouding van de 19e eeuwse natuur. De meeste natuurbeschermers onderkennen wel dat de individuele boer ook maar een speelbal van de sociaal-ekonomische ontwikkelingen is. Door echter impliciet de 19e eeuwse natuur als referentie voor haar doelstellingen te nemen, ontkent en onderschat ze in feite de traditie van boeren als vormers van natuur en landschap. Een dergelijke benadering blokkeert al gauw de mogelijkheid om tot fundamentele en wederzijds bevredigende oplossingen te komen voor de gegroeide tegenstellingen.

Geïntegreerde landbouw

Deze kombinatie van sociale, politieke en biologische argumenten brengt de nieuwe natuurbeschermers tot het alternatief van de geïntegreerde landbouw. Een landbouw waarin, beter dan tot nu toe, de doelstellingen van een aanvaardbaar levensnivo voor de boer, behoud van natuur en milieu en

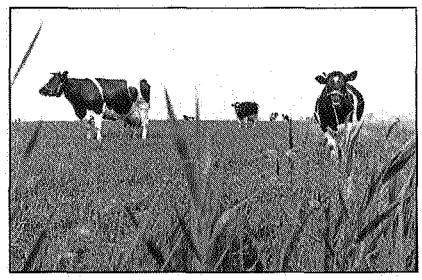

een gezond eindprodukt geïntegreerd worden. Men wil naar een (ook ekonomisch) funktionele natuur, die in een levende relatie staat tot menselijk gebruik en niet louter gekonserveerd is in reservaten. Hiervoor is fundamenteel dat het landbouwbeleid verandert en daarvoor willen de nieuwe natuurbeschermers zich inzetten gezamenlijk met kritische stromingen onder de boeren zoals die de laatste jaren zijn opgekomen, bijvoorbeeld het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt, de Werkgroep Beter Zuivelbeleid en plaatselijke werkgroepen als de Werkgroep Veenkoloniën. Beide stromingen kunnen elkaar globaal vinden in de volgende perspektieven:

- behoud van werkgelegenheid in de landbouw,
- behoorlijke inkomens en sociale levensomstandigheden voor boeren,
- produktiebeheersing,
- geen globale, maar op kostenbesparing en arbeidsverlichting gerichte investeringssteun,
- een middenbedrijvenbeleid,
- zorg voor natuur, milieu en landschap,
- besparing van energie en grondstoffen,
- geen afwenteling van de problemen van de Nederlandse landbouw op de Derde Wereld.

Een dergelijke aktieve milieustrategie vormt 1 van de 3 hoofduitgangspunten van de nieuwe natuurbescherming. Daarnaast zijn dat de principiële erkenning van het boerenbelang als gelijkwaardig aan natuurbeschermingsbelangen vanuit respekt en begrip voor de boer als mens, en het streven om aan de basis samen met boeren invloed op de planning te krijgen.

De vorming van reservaten in het agrarisch gebied is in de visie van de nieuwe natuurbescherming problematisch. Sommigen achten het slechts zinvol in zoverre niet door integratie van landbouw en natuur het voortbestaan van soorten en landschappen kan worden bereikt. Enerzijds zal het samenwerking met boeren kunnen bemoeilijken, anderzijds biedt het op korte termijn nog enig soelaas voor die stukken natuur en landschap die bij de huidige landbouwkundige ontwikkelingen ontegenzeggelijk het onderspit delven en voor de toekomst verloren zullen zijn. Het toekennen van het gebruiksrecht van reservaatsgronden aan boeren zou een stap in de richting van integratie zijn. Meer dan voorheen dient er afgewogen te worden tussen reservaatsvorming en het perspektief van integratie voor natuurbehoud op de lange termijn.

Belangenovereenkomsten

Aan het alternatief van de geïntegreerde landbouw ligt het inzicht ten grondslag dat er belangenovereenkomsten liggen tussen boeren en natuurbeschermers. In de eerste plaats is dat het belang bij een ander landbouwbeleid. Dit moet een beleid zijn dat erop gericht is de noodzaak tot intensivering van de landbouwproduktie weg te nemen. Voor de boeren betekent dit behoud van werkgelegenheid en een redelijk inkomen onder sociaal aanvaardbare werkomstandigheden en zonder zware schulden te hoeven aangaan. Een minder intensief grondgebruik en een lager energie- en grondstoffengebruik is gunstig voor het behoud van natuur, landschap en milieu. Een ander landbouwbeleid is niet zo maar gerealiseerd. Dit vergt nogal ingrijpende politieke verschuivingen.

De nieuwe natuurbescherming gaat niet zitten wachten op deze verschuivingen maar zoekt binnen de marges van de huidige landbouw al mogelijkheden voor integratie van landbouw en natuur. Hierbij wil ze uitgaan van belangenovereenkomsten met boeren ipv. te beginnen met de tegenstellingen. Deze belangenovereenkomsten bieden konkrete en praktische aangrijpingspunten voor vereende inspanningen van boeren en natuurbeschermers.
Te denken valt bijvoorbeeld aan het behoud van de produktievoorwaarden in de landbouw. De huidige intensieve landbouw veroorzaakt af en toe dusdanige problemen dat ze negatief uitwerkt op de eigen produktie. Te denken valt aan de enorme problemen in de Veenkoloniën en de NOP met besmettelijke ziektes tgv. de intensieve aardappelteelt, toenemende droogteschade tgv. te diepe ontwatering, graszodebeschadiging door zware bemesting of afname van het humusgehalte in kleigebieden tgv. te weinig organische bemesting.
Energie- en grondstoffenbesparing is ook zo'n konkreet gemeenschappelijk belang. Voor een boer zijn met name kunstmest en krachtvoer hoge onkostenposten, waarvoor bij de produktie veel energie en grondstoffen nodig zijn. Een efficiënter gebruik hiervan kan een boer kostenbesparing opleveren en is gunstig uit oogpunt van miliebehoud. Hetzelfde geldt voor warmteterugwinning uit melk en de toepassing van alternatieve energiebronnen op de boerderij.
Een vermindering van het bestrijdingsmiddelengebruik om milieuhygienische, ekonomische en gezondheidsredenen wordt door boeren steeds belangrijker gevonden.
Ook in hun streven om als streekbewoners meer greep te krijgen op de planning door overheid of andere instanties, zoals waterschappen, kunnen boeren en natuurbeschermers samenwerken.
De oprichting van het Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM) in 1980 is in dit verband een belangrijke stap geweest. Het CLM is een ombudsteamachtige organisatie die aktiviteiten en onderzoek gericht op geïntegreerde landbouw en samenwerking tussen boeren en natuurbeschermers wil ondersteunen.

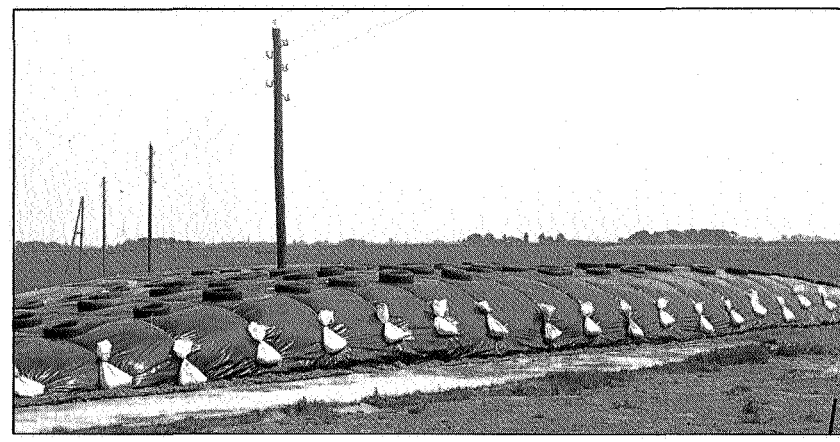

Inkuilen

Naar een funktionele natuur

Bovengenoemde belangenovereenkomsten zijn vooral gericht op de praktische en individuele agrarische bedrijfsvoering. Nieuwe natuurbeschermers willen zoeken naar methodes van natuur-, milieu- en landschapsbeheer (kortweg natuurbeheer) die inpasbaar zijn in de agrarische bedrijfsvoering en die zoveel mogelijk verbonden zijn met de produktiefunktie van het bedrijf. Zoals de 19e-eeuwse natuur een uitvloeisel vormde van de toen toegepaste produktiemethoden, wil de nieuwe natuurbescherming naar een vorm van natuurbeheer die ekonomisch funktioneel is of op zijn minst ekonomisch neutraal. De boer moet er een stuk van zijn inkomen mee kunnen verwerven of er in ieder geval geen schade van ondervinden. In zo'n visie wordt de boer niet alleen beloond voor de landbouwprodukten die hij voortbrengt, maar ook voor het produkt natuur of voor de bijdrage die hij levert aan een gezond milieu.
Het onderzoek naar landbouw en milieu zou meer gericht moeten worden op de mogelijkheden voor de natuur binnen de agrarische produktie (bijv. met behulp van aangepaste technologie) ipv. eenzijdig gericht te zijn op produktieverhoging of het aantonen van de schadelijkheid van de landbouw.
De principes en ideeën van de nieuwe natuurbescherming zullen niet betekenen dat alle tegenstellingen tussen boeren en natuurbeschermers verdwijnen. De oplossingen zullen echter duurzamer zijn doordat ze gedragen worden door beide groepen, aangezien ze aan beide recht doen.

Het rapport *'Geïntegreerde landbouw'* is te bestellen door ƒ 7,50 over te maken op girorekening 17 26 195 van de Waddenvereniging te Harlingen.